

عوامل موثر بر حس مکان و رابطه آن با تخریب مراتع

عاطفه آشتاب^۱، عاطفه ابدام^۲، علی غلامی کالوس^۳

چکیده

وابستگی انسان به طبیعت و محیط اطراف موجب استفاده بی رویه این موهبت خدایی گردیده که بی مرور زمان تخریب این منابع طبیعی صورت گردیده است. با توجه به اینکه حس مکان از جمله عوامل مهم در حفظ و نگهداری محیط اطراف توسط افراد می باشد، هدف پژوهش حاضر بررسی عوامل موثر بر حس مکان و رابطه این حس با تخریب محیط اطراف است که در شهرستان سیدان که از مراتع زیادی برخوردار می باشد انجام شده، جامعه آماری پژوهش شامل تمامی دامداران دهستان رحمت می باشد که در مجموع تعداد آن ها ۲۰۰ نفر می باشد که بر اساس روش نمونه گیری ساده ۱۲۰ دامدار به عنوان نمونه برآورد شده است. ابزار گردآوری اطلاعات در پژوهش حاضر، پرسشنامه محقق ساخته است که روایی پرسشنامه توسط متخصصان مورد تایید قرار گرفت. و جهت سنجش پایایی پرسشنامه حاضر از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید، که این میزان برای سنجش های مورد مطالعه بین ۰/۵۲ تا ۰/۶۳ نشان از پایایی ابزار سنجش داشت. تحلیل داده ها با استفاده از نرم افزار آماری SPSS^{۲۲} انجام پذیرفت. یافته های پژوهش نشان داد، که وضعیت تخریب در این بخش در حد متوسط رو به بالای است. همچنین بررسی ضرایب همبستگی پیرسون نشان داد که، بین حس مکان و میزان درآمد در سطح پنج درصد رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. همچنین بین ارزش های معنوی و نگرش زیست محیطی با حس مکان رابطه مثبت و معنی داری در سطح یک درصد وجود دارد.

واژه های کلیدی: تخریب مراتع، حس مکان، سیدان، دامداران

^۱ کارشناسی ارشد مهندسی ترویج و آموزش کشاورزی
^۲ کارشناسی ارشد مهندسی ترویج و آموزش کشاورزی
^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی توسعه روستایی

مقدمه

محیط کالبدی و تاثیرات آن بر زندگی روزمره از مسائلی است که در سال‌های اخیر مورد توجه بسیاری از متخصصین قرار گرفته است (Cooper, 1974). با توسعه جوامع انسانی و تغییر شیوه زندگی و سکونت مردم، توجه طراحان و برنامه ریزان به کیفیت فضاها و محیط‌های ساخته شده افزایش یافته و نقش طراحی به عنوان ابزاری برای شکل دادن به محیط زندگی و پاسخ گویی به توقعات و نیازهای انسان اهمیت بیشتری یافته است و پژوهش‌های زیادی درباره چگونگی تأثیر متقابل محیط یا فضای ساخته شده بر ذهنیات و رفتارهای انسان، انجام شده است. محیط علاوه بر عناصر کالبدی شامل پیام‌ها، معانی و رمزهایی است که مردم بر اساس نقش‌ها، توقعات، انگیزه‌ها و دیگر عوامل آن را رمزگشایی و درک می‌کنند و در مورد آن به قضاوت می‌پردازند (Rapaport, 1990). این حس کلی که پس از ادراک و قضاوت نسبت به محیط خاص در فرد به وجود می‌آید حس مکان نامیده می‌شود که عاملی مهم در هماهنگی فرد و محیط، باعث بهره برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده کنندگان و در نهایت احساس تعلق آنها با محیط و تداوم حضور در آن می‌شود. طبق مطالعات و پژوهش‌هایی که از سوی رفتارشناسان محیطی و نظریه پردازان از اواخر دهه هفتاد میلادی صورت گرفته است، هویت مکان بر کیفیت رابطه انسان - مکان و شکل‌گیری هویت مکانی و در پی آن هویت فرد موثر است (کاشی و بنیادی، ۱۳۹۲).

حس مکان دارای سطوح مختلفی است که هیومن (1992) پنج گونه حس مکان را معرفی کرده است که عبارت از ریشه‌داری عقیدتی، ریشه‌داری ناخود آگاه، مکان نسبی، بیگانگی با مکان و بی مکانی است. جنیفر کراس نیز به تبعیت از هیومن حس مکان را ترکیبی از رابطه با مکان و حس حضور در اجتماع تعریف می‌کند. او رابطه با مکان را به صورت زندگی نامه‌ای، معنوی، اعتقادی، روایتی، مادی و وابستگی دسته بندی می‌کند. که با عواملی مانند هویت، درونیت و رضایت مندی پنج سطح مختلف از حس مکان یعنی ریشه داری منسجم، ریشه داری نامنسجم، بیگانگی با مکان، بی مکانی نسبی و بی مکانی مطلق را ایجاد می‌کند. کراس (2001) برای حس مکان سه مرحله اصلی تعلق به مکان، دلبستگی به مکان و تعهد به مکان را با هفت سطح تعیین می‌کند. این سطوح از مکان، کاربرد فرآیند حس مکان را نشان می‌دهند که از بی تفاوتی تا حس فداکاری نسبت به مکان را شامل می‌شود. جدول یک سطوح مختلف حس مکان را نشان می‌دهد (ضرابیان و منعم، ۱۳۸۹).

جدول ۱: سطوح مختلف حس مکان

بی تفاوتی نسبت به مکان	این سطح معمولاً در ادبیات حس مکان مورد توجه واقع نمی‌شود، ولی می‌تواند در سنجش حس مکان مورد استفاده قرار گیرد.
آگاهی از قرار گیری در یک مکان	این سطح هنگامی است که فرد می‌داند که در یک مکان متمایز زندگی می‌کند و نمادهای آن مکان را تشخیص می‌دهد ولی هیچ احساسی که او را به مکان متصل کند، وجود ندارد. در این حالت فرد ممکن است، بداند که در یک مکان مستقر است ولی نمی‌داند که بخشی از آن مکان است.
تعلق به مکان	در این سطح فرد نه تنها از نام‌ها و نمادهای مکان آگاه است بلکه با مکان احساس بودن و تقدیر مشترک داشتن نیز دارد در این حالت نمادهای مکان ممکن محترم و آنچه برای مکان رخ می‌دهد برای ما مهم است.
دلبستگی به مکان	در این سطح فرد ارتباط عاطفی پیچیده‌ای با مکان دارد، مکان برای او معنا دارد و مکان محور فردیت است و تجارب جمعی و هویت فرد در ترکیب با معانی و نمادها به مکان، شخصیت می‌دهد در این حالت بر منحصر به فرد بودن مکان و تفاوت آن با دیگر مکان‌ها تاکید می‌شود.
یکی شدن با اهداف مکان	این سطح نشان‌دهنده درآمیختگی و پیوستگی فرد با نیازهای مکان است. در این حالت فرد اهداف مکان را تشخیص داده با آن‌ها منطبق شده و از آن‌ها پیروی می‌کند. در فرد شور و عشق، حمایت و از خود گذشتگی نسبت به مکان وجود دارد.
حضور در مکان	این سطح به نقش فعال فرد در اجتماع که علت آن تعهد به مکان است توجه دارد در مقابل تمامی سطوح قبل که مبنای نظری داشتند این سطح از رفتارهای واقعی افراد برداشت می‌شود.
فداکاری برای مکان	این سطح بالاترین سطح حس مکان است و فرد عمیق‌ترین تعهد را نسبت به مکان دارد و فداکاری زیادی برای گرایش‌ها، ارزش‌ها، آزادی‌ها و رفاه در موقعیت‌های مختلف از خود نشان می‌دهد. در این سطح آمادگی برای رها کردن علایق فردی و جمعی به دلیل علایق بزرگتر نسبت به مکان وجود دارد.

سطوح حس مکان

مراعات که امروزه در محافل علمی و معتبر دانشگاهی از آن به عنوان بستر حیات انسان‌ها نام برده می‌شود. سرمایه‌ای است که فقط نه به نسل حاضر بلکه به تمامی نسل‌های آینده کشور تعلق دارد. به طوری که این منبع با ارزش الهی در هر کشور، تکیه‌گاهی مطمئن برای ذخیره سازی آب، پشته‌های برای تولید پایدار، زیستگاهی برای گونه‌های گیاهی و جانوری و حیات وحش، منبعی برای تولید اکسیژن، محلی مناسب برای گذراندن اوقات فراغت و تفریح، وسیله‌ای برای ایجاد اشتغال، وسیله‌ای برای تثبیت خاک، شن‌های روان و عنصری برای پالایش آلودگی هوا به شمار می‌آید (Azari, 2005). مرتع زمینی است با پوشش نباتات طبیعی خودرو که پوشش گیاهی آن غالباً علفی چندساله، بوته‌ای، بعضاً درختچه‌ای و به ندرت دارای درختان پراکنده بوده و در فصل چرا عرفاً مورد تعلیف دام قرار می‌گیرد و همچنین دارای کارکردهای متعددی از قبیل حفظ آب و خاک، ارزش‌های زیست‌محیطی و در صورت فراهم بودن شرایط یکی از منابع تأمین غذای دام اهلی و وحوش می‌باشد (پایگاه اطلاع رسانی سازمان، جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، ۱۳۹۳). دو سوم مساحت کشور ما در اقلیم خشک و نیمه خشک قرار گرفته است. بنابراین به لحاظ شرایط اقلیمی و طبیعی مراتع ما از نظر پوشش گیاهی و تولید علوغه در سطح پایینی قرار دارد. ولی با توجه به مساحت کشورمان که حدود ۱۶۴ میلیون هکتار است. مساحت مراتع کشور ۸۶ میلیون هکتار بیان شده است که حدود ۴۵ درصد سطح کشور را مراتع تشکیل داده‌اند. اهمیت مراتع کشور هنگامی مشخص می‌شود که حدود ۹۰ درصد از احشام و دام‌ها در ایران برای تأمین علوفه به این بخش وابستگی تام دارند. و بخشی از کشور که روستائیان و دامدار و عشایر می‌باشند جهت تأمین معیشت خود به مرتع کشور وابسته‌اند (طهماسبیان و همکاران ۱۳۹۱). افزایش سیل، فرسایش خاک، تجمع رسوب‌ها در پشت سدها و

توسعه اراضی بیابانی همگی بیانگر تخریب روز افزون منابع طبیعی کشور بوده و شرایط فعلی بهره برداری حاکم بر منابع طبیعی این روند را همچنان تشدید خواهد کرد. ویژگی‌های گسترده و پیچیده تعامل انسان با طبیعت از قبیل نیازهای معیشتی، فرهنگ، نگرش به طبیعت و نیز شرایط و خصوصیات مدیریت بهره برداری از منابع طبیعی مانند قوانین و مقررات و تشکیلات اداری نقش کلیدی و اصلی را دارند. جدول دو انواع مراتع در ایران را نشان می‌دهد.

جدول ۲. انواع مراتع در ایران

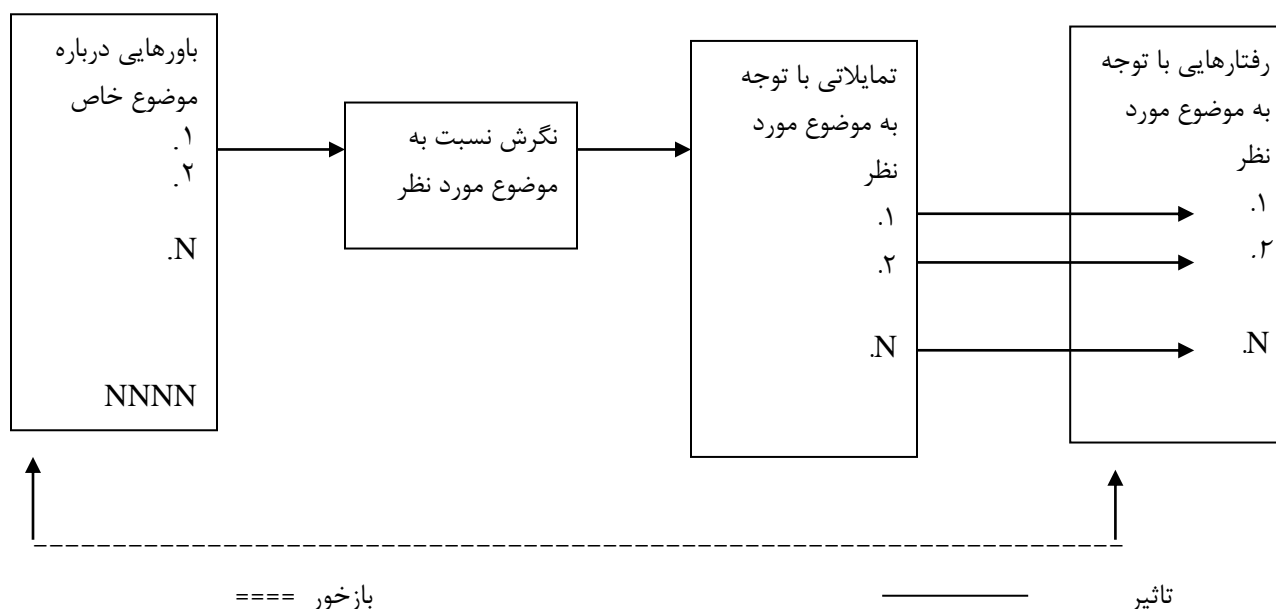
پراکنش مراتع	مساحت(هکتار)	درصد
مراتع متراکم	۷۱۸۱۲۵۰	۸,۵
مراتع نیمه متراکم	۲۱۴۱۹۱۵۱	۲۵,۳
مراتع کم تراکم	۵۶۲۱۴۵۹۰	۶۶,۲
جمع	۸۴۸۱۴۹۹۱	۱۰۰

بیش از ۵۲ درصد از سطح کشور را مراتع تشکیل می‌دهند که بیش از ۷۰۰۰ گونه گیاهی در قلمرو آن رشد می‌یابند. در حال حاضر سرانه مرتع در کشور ۱/۳۲ هکتار و سرانه جهانی آن ۰/۸۲ هکتار است. ۲۵ درصد ارزش هر هکتار مرتع مربوط به تولید علوفه و ۷۵ درصد آن مربوط به ارزش‌های زیست‌محیطی است. برآورد شده است که حدود ۱۰/۷ میلیون تن علوفه در شرایط بارش نرمال در مراتع کشور تولید شود. همچنین مراتع محل تولید و رشد گیاهان دارویی و صنعتی است که ارزش بازاری آن بیش از ۲ میلیارد دلار در سال است. بنابراین حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری از مراتع بیش از آنکه از دیدگاه تعلیف دام دارای اهمیت باشد از نظر زیست محیطی ارزشمند است. جمعیت دامی کشور حدود ۱۲۴ میلیون واحد دامی اعلام شده که حدود ۸۳ میلیون واحد دامی آن وابسته به مرتع هستند. این در صورتی است که مراتع موجود کشور تنها می‌تواند خوراک ۳۷ میلیون واحد دامی در مدت ۷ ماه یا ۲۴/۶ میلیون واحد دامی در مدت یکسال را تأمین نماید. مطابق این آمار در حال حاضر بیش از ۲/۲ برابر ظرفیت مجاز از مراتع کشور بهره‌برداری می‌شود و معیشت حدود ۹۱۶ هزار خانوار روستایی و عشایری به بهره‌برداری از مراتع وابسته است. بدین ترتیب افزایش تعداد بهره‌بردار و دام سبب شده که استفاده از مراتع به شکلی غیر اصولی افزایش یافته و نظارت و کنترل بهره‌برداری از مرتع را ضروری نماید. در همین راستا سازمان، برنامه‌ها و طرح‌های متعددی جهت بهبود و اصلاح وضعیت مراتع کشور اجرا کرده است (پایگاه اطلاع رسانی سازمان، جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، ۱۳۹۳). استان فارس ۸/۵ میلیون هکتار مرتع دارد که ۳۸۷۴۱۳ هزار هکتار آن مراتع خوب و ۵۸۳۵۲۷۶ میلیون هکتار آن مراتع متوسط و ۲۲۷۷۳۱۱ میلیون هکتار آن مراتع فقیر هستند.

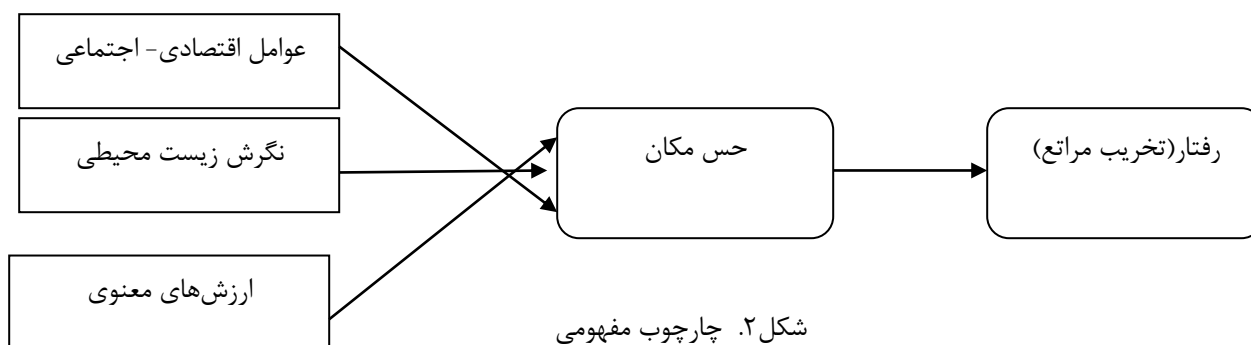
بدون شک امروزه در جایجای گیتی، تخریب منابع طبیعی از جمله مهمترین و جدیترین چالشهای فرا راه برنامه‌های توسعه است. موضوعی که در کشور ما شکل ویژه‌ای یافته، بیش از هر زمان دیگری برای دلسپردگان به این آب و خاک دغدغه ساز شده است. افزایش توانمندی‌های ابزاری بشر و در پیوند با آن، افزایش جمعیت، سبب شده تا بسیاری از دولت‌ها برای فزونی درآمدهای ملی خود از طریق این منابع و بهره‌برداری از آن اقدام‌های عجولانه‌ای انجام دهند. نگاهی به داده‌های آماری نشان می‌دهد نزدیک به ۴۰ میلیارد هکتار، یا ۷۵ درصد از کل اراضی کره زمین، متأثر از آشکال مختلف تخریب است و این فرایند که ۱۵ درصد جمعیت جهان را در معرض تهدید جدی قرار داده، در صورت عدم انجام فعالیت‌های پیشگیرانه مؤثر، با نرخ افزایشی تداوم خواهد یافت (Azkia, ۱۹۹۵). افزایش سطح دانش بشری و در راستای آن، افزایش جمعیت موجب شده تا دولت‌ها با نگاهی سیاسی در جهت دستیابی به افزایش درآمد ملی به بهره‌گیری از منابع طبیعی روی آورند. این بهره‌برداری که در بسیاری از مواقع بدون در نظر گرفتن جنبه‌های اکولوژیکی صورت گرفته است نتیجه‌ای جز تخریب عرصه‌های طبیعی در پی نداشته است. شکی نیست که برای پیشگیری از تخریب منابع طبیعی و حفظ و احیاء آن، در نخستین گام، شناخت علمی ژرف نگرانه علل تخریب آن باید در نظر گرفته شود. یکی از عواملی که می‌تواند از تخریب

مراتع در یک منطقه جلوگیری کند یا میزان آن را کاهش دهد احساس تعلق است که افراد آن منطقه می‌توانند به مراتع آن منطقه داشته باشند. می‌توان گفت که تا کنون در ایران هیچ گونه مطالعه‌ای در زمینه بررسی عوامل موثر بر حس مکان و رابطه آن با تخریب مراتع صورت نگرفته است و تنها مطالعات به بررسی عوامل موثر بر تخریب مراتع و عوامل موثر بر حس مکان پرداخته‌اند که هدف ما در این پژوهش بررسی عوامل موثر بر حس مکان و رابطه‌ای که با تخریب مراتع دارد، می‌باشد. در مجموع مطالعاتی که در زمینه تخریب مراتع صورت گرفته است نشان می‌دهد، که مهمترین عوامل تخریب منابع طبیعی در ایران را می‌توان در چهار محور اصلی زیر خلاصه کرد:

- ۱- رشد فزاینده جمعیت و فشار بیش از حد آن به منابع طبیعی.
  - ۲- گسترش بی رویه شهرها و از بین رفتن عرصه‌های طبیعی در اثر ساخت و سازهای عمرانی- شهری.
  - ۳- نبود دانش و آگاهی عمومی از اهمیت منابع طبیعی و جایگاه آن در زندگی اجتماعی.
  - ۴- فقدان برنامه‌ریزی اصولی در خصوص حفاظت از عرصه‌های طبیعی کشور در سطوح بالای
- طبق نظریه فیش‌بین و آیزن برای اینکه یک فرد رفتار یا عمل خاصی را انجام دهد باید باورهایی درباره آن موضوع داشته باشد. این باورها بر نگرش فرد نسبت به آن موضوع تاثیرگذار است و نهایتاً به قصد و تمایلات فرد جهت انجام کار و سپس رفتار منتهی می‌شود (شکل یک). با توجه به مطالب فوق‌الذکر، چنین استنباط می‌گردد که در بررسی عوامل موثر بر حس مکان و رابطه آن با تخریب، می‌بایست به عوامل اقتصادی، اجتماعی، نگرش زیست محیطی، ارزش‌های معنوی پرداخته شود. اکنون می‌توان با جمع‌بندی مطالب بیان شده، چارچوب مفهومی پژوهش با توجه به نظریه عمل منطقی فیش‌بین و آیزن که بیان می‌کند رفتار به معنای هر عملی است که از شخص سر می‌زند و بوسیله‌ی ترکیبی از مولفه‌ها تعریف می‌شود، تدوین شده است. که در شکل ۲ مشخص شده است.

شکل ۱. چهارچوب مفهومی مربوط به باورها، نگرش‌ها، تمایلات و رفتارهای فرد نسبت به یک موضوع مشخص (Ajzen & Fishbein)

روش‌شناسی

هدف کلی پژوهش شناسایی عوامل موثر بر حس مکان و رابطه آن با تخریب مراتع است که متعاقب آن اهداف اختصاصی زیر دنبال می‌شود.

- شناسایی عوامل موثر بر حس مکان
- بررسی نگرش زیست محیطی افراد
- بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر حس مکان
- بررسی ارزش‌های معنوی افراد
- تعیین میزان رفتار تخریب افراد و رابطه آن با حس مکان، عوامل اجتماعی و اقتصادی، نگرش زیست محیطی و ارزش‌های معنوی.

پژوهش حاضر به لحاظ میزان و درجه کنترل، از جمله پژوهش‌های میدانی است و از نظر نحوه گردآوری اطلاعات نیز از جمله تحقیقات توصیفی-پیمایشی محسوب شده که با استفاده از روش‌های کمی، صورت گرفته است. بخش سیدان از بخش‌های شمالی استان فارس می‌باشد، در فاصله ۲۵ کیلومتری از بخش مرکزی شهرستان مرودشت و ۷۰ کیلومتری مرکز استان قرار دارد. از شمال به شهرستان پاسارگاد، از جنوب و غرب به شهرستان مرودشت، از شرق به شهرستان ارسنجان محدود است. سیدان در ۵۳ درجه شرقی طول جغرافیا و ۲۹ درجه شمالی قرار گرفته است. این بخش دارای دو دهستان خفرک علیا دروغه و دهستان رحمت که جمعاً شامل ۲۵ روستا، ۶ آبادی و ۳۵ هزار نفر جمعیت می‌باشد.

جامعه آماری پژوهش شامل تمامی دامداران چهار روستا از دهستان رحمت می‌باشد که در مجموع تعداد آن‌ها ۲۰۰ نفر می‌باشد که با استفاده از جدول گرجسی و مورگان بر اساس روش نمونه‌گیری ساده ۱۲۰ دامدار به عنوان نمونه برآورد شده است. ابزار گردآوری اطلاعات در پژوهش حاضر، پرسشنامه محقق ساخته است که در اختیار دامداران منطقه قرار گرفت. روایی پرسشنامه توسط متخصصان مورد تایید قرار گرفت. و جهت سنجش پایایی پرسش‌نامه حاضر از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید، میزان آلفای کرونباخ برای سنجش‌ها مورد مطالعه بین ۰/۵۲ تا ۰/۶۳ نشان از پایایی ابزار سنجش داشت (جدول ۱). برای تجزیه و تحلیل داده‌های کمی و آزمون فرضیه‌ها از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی نظیر توزیع فراوانی، ضریب همبستگی، رگرسیون، با استفاده از نسخه ۲۱ نرم‌افزار SPSS در محیط ویندوز استفاده شده است.

یافته‌ها و بحث

همان‌گونه که در جدول سه نشان داده شده است، میانگین سنی پاسخگویان حدود ۴۲ سال بوده است، که نشان دهنده این مهم است که بیشتر دامداران منطقه میانسال هستند. همچنین میانگین بعد خانوار حدود ۴ نفر با انحراف معیاری حدود ۱/۲ بوده است. نتایج جدول

نشان می‌دهد که میانگین تعداد دام (گوسفند و بز) آنها ۶۷/۱۶ و انحراف معیار آنها ۹۰/۲۷ می‌باشد. همچنین میانگین سال تحصیلی بهره برداران ۱۰/۴۶ با انحراف معیار ۲/۶۲ بوده است.

جدول ۳. ویژگی جمعیت شناختی پاسخگویان

متغیر	میانگین	انحراف معیار
سن (سال)	۴۱/۳۰	۹/۳۵
تحصیلات (سال)	۱۰/۴۶	۲/۶
میزان درآمد (تومان)	۱۱۸۸۷۵۰	۹۱۳۷۹۳/۹۷
اراضی تحت مالکیت (هکتار)	۲/۱۵	۲/۵
اعضای خانوار (نفر)	۳/۹	۱/۲
تعداد دام	۶۷/۱۶	۹۰/۲۷

منبع: یافته‌های پژوهش

به منظور تعیین عوامل موثر با حس مکان بهره‌برداران مرتع تحلیل همبستگی بهره گرفته شد. جدول چهار میانگین و انحراف معیار را برای متغیرهای ارزش‌های معنوی، نگرش زیست محیطی، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی، حس مکان و رفتار را نشان می‌دهد. همچنین جهت توصیف پراکندگی رفتار نمونه‌های پژوهش و دسته‌بندی داده‌ها، بر پایه کمینه، میانگین، انحراف معیار و بیشینه ($\min=0$)، $\max=0/9$ ، $SD=0/16$ ، $X=0/57$ ، از روش فاصله یا انحراف معیار از میانگین استفاده شد و رفتار پاسخ‌گویان به شرح ذیل به چهار طبقه تقسیم شد:

A: $\min > A > X - SD$

B: $X - SD > B > X$

C: $X > C > X + SD$

D: $X + SD > D > \max$

در روابط مذکور A مطلوب بودن رفتار (تخریب نکردن) می‌باشد. به همین ترتیب B، C و D بیانگر رفتار نسبتاً مطلوب، رفتار نسبتاً نامطلوب و رفتار نامطلوب می‌باشد. بر این اساس وضعیت تخریب توسط آزمودنی‌ها در جدول ۵ ارائه گردید.

جدول ۴. آماره‌های توصیفی

متغیر	میانگین	انحراف معیار
ارزش‌های معنوی	۲/۰۷	۰/۷۹
نگرش زیست محیطی	۲/۷۶	۰/۷۱
عوامل اجتماعی	۲/۰۳	۰/۷۱
عوامل اقتصادی	۲/۷۳	۱/۲
حس مکان	۲/۶۵	۱/۱۳
رفتار	۰/۵۷	۰/۱۶

منبع: یافته‌های پژوهش

همان گونه که در جدول ملاحظه می‌شود ۲۳ درصد از پاسخگویان دارای رفتار مطلوب (۲۸ نفر) و ۱۷/۵ درصد از پاسخگویان رفتار نامطلوب داشتند (۲۱ نفر). به عبارت دیگر ۷۱ نفر از پاسخگویان رفتار نسبتا نامطلوب و نسبتا مطلوب بوده است.

جدول ۵. وضعیت رفتار تخریب

درصد	فراوانی	دسته بندی داده‌ها	میانگین رفتار تخریب
۲۳	۲۸	مطلوب	$0.41 > A > 0$
۱۸/۵	۲۲	نسبتا مطلوب	$0.57 > B > 0.41$
۴۱	۴۹	نسبتا نا مطلوب	$0.73 > C > 0.57$
۱۷/۵	۲۱	نا مطلوب	$0.9 > D > 0.73$
۱۰۰	۱۲۰		جمع

منبع: یافته‌های پژوهش

به منظور بررسی رابطه حس مکان با ویژگی‌های جمعیت شناختی، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. همان‌طور که در جدول شش مشاهده می‌شود به طور کلی بین حس مکان و میزان درآمد رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد ($I=0.19$ و $p=0.03$). با توجه به جدول دیگر عوامل جمعیت شناختی با حس مکان رابطه معنی داری ندارند.

جدول ۶. همبستگی حس مکان با ویژگی‌های جمعیت شناختی

متغیر	ضریب همبستگی پیرسون (r)	سطح معنی داری (p)
سن	۰/۱۵	۰/۰۹۶
تحصیلات	۰/۰۴۷	۰/۶۰
میزان درآمد	۰/۱۹*	۰/۰۳
اراضی تحت مالکیت	-۰/۰۲	۰/۷۶
اعضای خانوار	۰/۰۶	۰/۰۹۶
تعداد دام	-۰/۱۰	۰/۲۴

* همبستگی در سطح پنج درصد معنی دار می‌باشد.

منبع: یافته‌های پژوهش

همچنین به منظور بررسی رابطه حس مکان با عوامل مستقل (نگرش زیست محیطی، ارزش‌های معنوی، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی)، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. به طور کلی بین حس مکان و نگرش زیست محیطی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد ($I=0.53^{***}$ و $p=0.000$). همچنین با توجه به جدول هفت بین حس مکان و ارزش‌های معنوی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد ($I=0.59^{**}$ و $p=0.000$). اما بین عوامل اجتماعی و اقتصادی با حس مکان رابطه معنی داری وجود ندارد.

جدول ۷. همبستگی حس مکان با عوامل مستقل

متغیر	ضریب همبستگی پیرسون (r)	سطح معنی داری (p)
نگرش زیست محیطی	۰/۵۳**	۰/۰۰۰
ارزش‌های معنوی	۰/۵۹**	۰/۰۰۰
عوامل اجتماعی	-۰/۰۶	۰/۴۸
عوامل اقتصادی	-۰/۰۶	۰/۴۷

** همبستگی در سطح یک درصد معنی دار می‌باشد.

منبع: یافته‌های پژوهش

تبیین سازه‌های پیش‌بینی کننده عوامل موثر بر حس مکان

در این پژوهش، برای پیش‌بینی عوامل موثر بر حس مکان (متغیر وابسته)، از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است که در آن قوی ترین متغیرها، یک به یک وارد معادله می‌شوند که خطای آزمون معنی‌داری به ۵ درصد برسد (کلانتری، ۱۳۸۵). همانگونه که در جدول هشت نشان داده شده است، تحلیل رگرسیون با دو گام پیش‌رفته است که نگرش زیست محیطی و ارزش‌های معنوی وجود دارند، ضریب تعدیل شده به ۰/۴۰۵ افزایش یافته است. ضریب تعیین شده نشان می‌دهد که این متغیرهای مستقل تبیین ۴۰ درصد از واریانس (تغییرات) متغیر حس مکان را دارا می‌باشند

جدول ۸. خلاصه مدل رگرسیونی

مدل	پیش‌بینی کننده‌ها	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R ^۲)	ضریب تعیین تعدیل شده (R ^۲ _{Ad})
۱	عدد ثابت، نگرش زیست محیطی	۰/۵۳۶	۰/۲۸۷	۰/۲۸۱
۲	عدد ثابت، نگرش زیست محیطی، ارزش‌های معنوی	۰/۶۴۵	۰/۴۱۵	۰/۴۰۵

همچنین بررسی ضرایب رگرسیون استاندارد شده (B) نشان می‌دهد که متغیر نگرش زیست محیطی ۰/۴۰ نسبت به متغیر ارزش‌های معنوی سهم و نقش بیشتری در بروز حس مکان در افراد نقش دارد.

جدول ۹. نتایج ضرایب رگرسیون چندگانه (مدل ۲)

متغیر	B	Beta	t	p
عدد ثابت (C)	-۰/۲۵۴	-	-۷۵۱	۰/۴۵۴
نگرش زیست محیطی	۰/۶۴۶	۰/۴۰۷	۵,۴۱۵	۰/۰۰۰
ارزش‌های معنوی	۰/۵۴۳	۰/۳۸۱	۰,۷۴/۵	۰/۰۰

- متغیر وابسته تحقیق، حس مکان بهره‌برداران می‌باشد

تبیین سازه‌های پیش‌بینی کننده‌ی رفتار تخریب

در این مرحله، رفتار تخریب به عنوان متغیر وابسته و متغیرهای ارزش‌های معنوی، نگرش زیست محیطی، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی، حس مکان و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی به عنوان متغیرهای مستقل به روش گام به گام وارد تحلیل رگرسیون شده و نتایج در جدول ۱۰ و ۱۱ ارائه شده است.

جدول ۱۰. خلاصه مدل رگرسیونی

مدل	پیش‌بینی‌کننده‌ها	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R ^۲)	ضریب تعیین تعدیل شده (R ^۲ _{Ad})
۱	حس مکان	۰/۴۵۹	۰/۲۱۰	۰/۲۰۴
۲	حس مکان، ارزش‌های معنوی	۰/۴۹۷	۰/۲۴۷	۰/۲۳۴

همانطور که نتایج جدول ۱۰ نشان می‌دهد در پیش‌بینی سازه‌های رفتار تخریبی متغیر حس مکان و ارزش‌های معنوی وجود دارد که افزایش ضریب تعیین تعدیل یافته حکایت از آن دارد که این متغیرهای مستقل توانایی تبیین ۲۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته را دارا می‌باشند. همچنین با توجه به جدول ۱۱ بررسی ضرایب رگرسیون استاندارد شده نشان می‌دهد که متغیر ارزش‌های معنوی سهم بیشتری در پیش‌بینی رفتار تخریبی داشته است.

جدول ۱۱. نتایج ضرایب رگرسیون چندگانه (مدل ۲)

متغیر	B	Beta	t	P
عدد ثابت (C)	۰/۷۰۶	-	۱۷,۴۴	۰/۰۰
حس مکان (X _۱)	-۰/۸۵	۰/۰۱۴	-۶/۱۲۴	۰/۰۰۰
ارزش‌های معنوی (X _۲)	-۰/۰۴۷	۰/۰۲۰	۲,۳۸۶	۰/۰۱۹

متغیر وابسته، رفتار تخریب

بنابراین، بر اساس مقادیر B معادله‌ای که می‌توان برای تخمین میزان رفتار بهره برداران در نظر گرفت به صورت زیر می‌باشد:

$$Y = c + b_1 X_1 + b_2 X_2$$

$$\text{رفتار} = ۰/۷۰۶ - ۰/۸۵ (\text{حس مکان}) - ۰/۰۴۷ (\text{ارزش‌های معنوی})$$

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

منابع طبیعی به عنوان بستر اصلی موجودات زنده به ویژه انسان از اهمیت بسیار بالایی برخوردار می‌باشد تا آن جا که آن را از بزرگترین نعمت‌های خدادادی و ارزش‌ترین ثروت‌های ملی یک کشور به حساب می‌آیند. مراتع نیز به عنوان بخشی از منابع ملی، بهره‌برداری صحیح توأم با عملیات اصلاح و احیاء آن‌ها می‌تواند نقش اساسی در جهت حفظ آب و خاک و تأمین نیازمندی‌های کشور در زمینه فراورده‌های پروتئینی داشته و پوشش‌های گیاهی مرتع ارائه کننده خدماتی است که هر یک از آن‌ها ارزشی به مراتب از علوفه را دارند و برخی از آن‌ها برای زندگی انسان‌ها حیاتی است. بنابراین تخریب و از بین بردن این منابع موجب بروز حوادث ناگواری خواهد شده که در زندگی نسل‌های آینده هم تأثیرگذار است. (شهرکی و بارانی، ۱۳۹۱). همانگونه که اشاره شد در این مقاله به بررسی عوامل موثر بر حس مکان و رابطه آن با تخریب مراتع در روستاهای سیدان مورد بحث و بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که وضعیت تخریب در این بخش در حد متوسط رو به بالای است.

همچنین بررسی ضرایب همبستگی پیرسون نشان داد که، بین حس مکان و میزان درآمد در سطح پنج درصد رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. همچنین بین ارزش‌های معنوی و نگرش زیست محیطی با حس مکان رابطه مثبت و معنی داری در سطح یک درصد وجود دارد، ولی با دیگر عوامل اقتصادی و اجتماعی رابطه ای وجود ندارد.

همچنین، نتایج حاصل از رگرسیون چند متغیره گام به گام به منظور تعیین متغیرهای مستقل در تبیین عوامل موثر بر حس مکان نشان داد که از بین متغیرهای مورد مطالعه نگرش زیست محیطی و ارزش‌های معنوی ۴۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته (حس مکان) را تبیین می‌کنند. همچنین در مرحله بعد به منظور عوامل موثر بر تبیین رفتار تخریبی بهره برداران، نتایج نشان داد که از بین متغیرهای مستقل، متغیر حس مکان و ارزش‌های معنوی ۲۳ درصد از تغییرات متغیر مستقل (رفتار تخریب) را تبیین می‌کنند. بنابراین با توجه به نتایج بدست آمده پیشنهاد می‌گردد، دولتمردان با همکاری در ارگان‌ها و نهادهای مردمی در بالا بردن عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر حس تعلق به مکان منطقه زندگیشان تلاش لازم را مبذول فرمایند که به طبع آن با افزایش این حس و تعلق بیشتری به محیط اطراف و مراتع آن میزان تخریب این منابع روند رو به کاهش خواهد داشت و در حفظ این منابع امری مهم تلفی می‌شود.

فهرست منابع

پایگاه اطلاع رسانی سازمان، جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، ۱۳۹۳. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:

<http://frw.org.ir/00/Fa/default.aspx>

شهرکی، م.، و بارانی، ح. (۱۳۹۱). بررسی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر تخریب مراتع استان گلستان. حفاظت و بهره‌داری، ۱(۳): ۷۸-۵۹.
ضرابیان، ف.، و مُنعم، م. (۱۳۸۹). بررسی میزان و عوامل تاثیرگذار بر حس مکان. شهرداری‌ها، ۹ (۸۹): ۲۸-۲۳.
طهماسبیان، س.، مومنی، م و نجفی. ف. (۱۳۹۱). بررسی علل و عوامل تخریب مراتع و راهکارهای جلوگیری از تخریب مراتع استان ایلام.
مطالعه موردی شهرستان شیروانچرداول. نخستین همایش منطقه‌ای توسعه پایدار منابع طبیعی غرب کشور. چالش‌ها و راهکارها. ۵-۱.
کاشی، ح.، و بنیادی، ن. (۱۳۹۲). تبیین مدل هویت مکان-حس مکان و بررسی عناصر و ابعاد مختلف آن نمونه موردی: پیاده راه شهر ری.
هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ۱۸ (۳): ۵۲-۴۳.

کلانتری، خ. (۱۳۸۵). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی. تهران: انتشارات شریف. چاپ دوم، ۳۸۸ ص

Ajzen, I., and Fishbein, M. (۱۹۷۷). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. Psychological Bulletin, ۸۴(۵): ۸۸۸-۹۱۸.

Azari, H. (۲۰۰۵). Renewable natural resources and its role in economic development. Quarterly report of Agricultural and Natural Resources Engineering Organization, No ۲۵, Tehran.

Azkiya, M. (۱۹۹۵). Aspects of socio- economical range management programs. carried out in the province. Proceedings of the national conference of pasture and rangeland, publisher of forests, rangeland and watershed management, Tehran: ۴۴۰pp.

Cooper Marcus, C. (۱۹۷۴). The house as symbol of the self. In J. Lang, C. Burnett, W. Moleski and D.Vachon (eds), Designing for Human Behavior: Architecture and the Behavioral Sciences. ۴۶-۱۳۰.

Rapoport, A. ۱۹۹۰. The meaning of the built environment: a nonverbal communication approach, the University of Arizona Press, Tucson.